

Gränstrakter

**En essä om bryn, platsbyggande och
trädgårdsmästarens praktiska kunskap**

Av: Paula Pihlgren

Handledare: Carl Cederberg och Adrian Ratkić

Södertörns högskola | Institutionen för Centrum för praktisk kunskap

Magisteruppsats 22,5 hp

Den vetenskapliga essän | vårterminen 2021

Sammanfattning

I denna vetenskapliga essä undersöker jag vad trädgårdsmästarens praktiska kunskap är och vad den innebär det när aspekter som plats, natur och kultur är del av formandet av den. Jag visar också på det dilemma kring kommunikation om den praktiska kunskapen som uppstår i relation till medarbetare och uppdragsgivare. Dilemmat blir synligt i kritiska lägen och jag visar att det i min arbetssituation finns ett behov av en gemensam utgångspunkt och samsyn för att ha möjlighet att diskutera konstruktiva lösningar.

Jag använder essän som metod för ett undersökande som går ut på att hitta en fördjupad kännedom om den praktiska kunskapen. I essän använder jag fenomenologi formulerad av Martin Heidegger som redskap. Min slutsats är att praktisk kunskap för trädgårdsmästaren har en betydelsefull sammankoppling med platsbyggande. En djup förståelse för platsens identitet, *väsen* eller *genius loci* är central för att gestalta platser och närmare bestämt parker.

Nyckelord

Genius loci, platsens väsen, fenomenologi, hermeneutik, teknisk kunskap, praktisk kunskap, skogsbyrn, landskapsgestaltning, trädgårdsmästeri, parkförvaltning, platsbyggande.

Abstract

Title: Border areas - An essay on edges, site building and the gardener's practical knowledge

In this scientific essay, I examine what the gardener's practical knowledge is and what it means when aspects such as place, nature and culture are part of its formation. I also point out the dilemma surrounding communication about the practical knowledge that arises in relation to employees and clients. The dilemma becomes visible in critical situations and I show that in my work situation there is a need for a common starting point and consensus in order to be able to discuss constructive solutions.

I use the essay as a method for an investigation that involves finding an in-depth knowledge of the practical knowledge. In the essay, I use phenomenology formulated by Martin

Heidegger, as a tool. My conclusion is that practical knowledge for the gardener has a significant connection with site building. A deep understanding of the place's identity, essence or *genius loci* is central to shaping places and more specifically parks.

Keywords

Genius loci, essence of place, phenomenology, hermeneutics, technical knowledge, practical knowledge, forest edges, landscape design, gardening, park management, site construction,

Innehåll

Berättelse	5
Inledning: Fredag morgon, tidig höst 2020	5
Näktergalens trädgård	6
Uppsatsen syfte	8
Essäistisk metod	11
Form och hjälpmedel att forma	11
Bilderna av ett samspel: Hasselbacken	13
Essäns möjligheter	14
Teorier om plats	15
Varför känns det fel? Om <i>genius loci</i>	15
Platsbyggande	17
<i>Hortus conclusus</i>	21
En plats i rörelse	23
Natur, kultur och gränstrakter	25
Att vara trädgårdsmästare	26
Relation, förbindande och utveckling	26
Teknik och teknisk kunskap	32
Avslutning och nya avstamp	33
Varför gick det snett?	33
Min praktiska kunskap	35
Kommunikation av praktisk kunskap	36
En metod?	37
Referenser	40

Berättelse

Inledning: Fredag morgon, tidig höst 2020

Det är en ganska vanlig fredag morgon. Jag tittar över kalendern, det första mötet är med en representant för ägarstiftelsen. Förvaltningsbolaget jag är anställd i, ägs av ett antal mark- och fastighetsägande stiftelser. Bolaget har som uppdrag att ta hand om vatten och avlopp samt grönytor i ett område strax utanför Järna bestående av bostäder, olika verksamheter som skola, kulturhus, lantgård, butiker, konferenslokaler och restaurang. I folkmun kallas området ”hos de där antroposoferna”.

Mötet ska handla om det nya vattenverk som behöver byggas. Det är i alla fall vad jag tror. Jag packar med diverse underlag och promenerar över till en av områdets vackra byggnader där vi ska ses. Vi slår oss ner och representanten tar till orda: ”Paula, så här är det, vi kommer efter helgen gå ut med beslutet att det råder ett akut ekonomiskt läge, alla verksamheter på platsen kommer att drabbas av stora neddragningar.” I stället för att prata om ett framtida vattenverk får jag alltså denna morgon istället veta att platsen på det stora hela ska stänga igen. Hotell, restaurang, konferensanläggning drabbas direkt och på sikt kommer även ansvarig för grönyteskötseln bli tvungen att radikalt sänka skötselnivån. Jag blir ombedd att fundera på detta och om vi till exempel endast kunde klippa gräset i parken eller om det finns delar som vi inte alls behöver ta hand om. Jag lämnar mötet halvt bedövad och med en känsla av att min ena arm ska bli amputerad. I slutet av hösten har jag bestämt mig för att säga upp mig.

Jag är i grunden trädgårdsmästare och konstvetare, mitt yrkesliv har alltså framförallt handlat om gestaltning, estetik och kreativitet i praktik och teori. Jag har i tio år arbetat på just den här platsen som trädgårdsmästare. För några år sedan gjordes en omorganisation och jag klev in som Vd för förvaltning av gemensamma funktioner vilket var ett sätt att få ett helhetsgrepp kring alla grönytor med den stora Trädgårdsparken som centralt motiv men även inkluderat de gråzoner som ingen då tog hand om.

Hur kan det då komma sig att en park kan bli en så stark angelägenhet att den känns som en kroppsdel? Det är väl bara ett jobb?

Näktergalens trädgård

Jag ser en kvist som inte alls ska vara just där. Utan att egentligen tänka efter närmare så knipsar jag snabbt av den med sekatören så att den lilla stigen under granarna syns bättre. Trots att mycket runt omkring pockar på min uppmärksamhet och mycket måste göras, lockas jag in i den svalkande skuggan. Här är mycket stilla. Klippväggen skärmar av alla höga ljud, hasselbuskarnas lövverk bildar ett mjukt tak och gör solljuset grönskimrande. Vid den lilla dammen som är mer lik en pöl, har en betongskulptur liksom vuxit ur marken och gör en inhöljande gest vid vattenspegeln. Det doftar sump av det stillastående vattnet. Bruna, halvt förmultna fjolårslöv syns på botten. En liten bäck som så här mitt i sommaren inte är mer än en rännil, sipprar sakta ner mot sumpmarken.

Hit in brukar vi så gott som aldrig gå, vi som arbetar med den här parken. Den får klara sig nästan på egen hand. Grenar faller ner på den sankta marken och får ligga, gräset klipps inte, vegetationen bildar som väggar kring platsen och gröna, snåriga tunnlar skapar hemliga ingångar. Det finns dock små och knappt märkbara spår av att någon faktiskt tänkt att detta ska vara en del av en större park och inte ett bortglömt hörn. Den ringlande stigen, dammen, skulpturen, bänken, klivstenarna i bäcken. En människas tanke och hand har gett små anvisningar till en upplevelse som på något vis blir samstämmig med platsen i sig. Som en skulptör som med små ingrepp plötsligt gett en sten gestalt.

Jag sjunker med en tung duns ner på den snidade bänken, en gång gjord av entusiastiska konststudenter som format den direkt ur tjocka stockar. Jag hör badande ungdomar på avstånd, min kollega som far runt på gräsklipparen – varv på varv runt de vida gräsytorna längre bort. Men här är det nästan som att gömma sig. Platsen känns enskild och om någon befinner sig här så får den personen vara ifred. Det säger sig liksom själv. Det är inte en plats dit människor går som vill umgås med varandra.

Jag känner plötsligt tröttheten. Vårens extatiska tid har övergått i den stillastående, avvaktande högsommaren och jag är trött. Det visste jag inte innan jag gick in här. Och efter ett tag får andra tankar plats, sådana som inte handlar om vad som närmast måste hända. Utrymme skapas för en vilsam melankoli och introspektion och så småningom distans till allt det där som stressar mig.

Efter en stund reser jag mig, går långsammare än när jag kom. Jag tror jag ler lite. Med lugnare och friskare sinnen ser jag all den variation som finns i min omgivning, alla de vitt skilda händelser som är möjliga i de olika trädgårdsrummen. Olika karaktärer som kan framkalla olika reaktioner.

Eftersom jag fortfarande är ny här på den här platsen så vet jag ännu inte att här brukar näktergalen spela. Just hit kommer den år efter år, flygande ifrån Afrika. Den spelar några veckor för att sedan tystna. Och vi får vänta, tills nästa år. I denna väntan finns mycket som kan hända. Det finns en kvalitet av vila som gör det möjligt att börja iaktta, lyssna och reflektera. Jag bestämmer senare att den här platsen ska heta Näktergalens trädgård.

När jag sedan frågar olika människor om vilken deras favoritplats i parken är, så återkommer ofta svaret att man visst, så klart, tycker mycket om den stora prunkande rosenträdgården! Men att det egentligen nog är den där bänken, vid vattenpölen och skulpturen... Jag funderar då på platser som tilltalar oss. På samma vis verkar det som, vi kan ofta jämföra upplevelsen och känna igen den hos varandra.

Men det är inte alltid så. Vid ett tillfälle fler år senare föreslog en kollega att vi här kunde bygga en trädkoja i en död trädstam. Allt det jag upplevt på den här platsen, det som jag djupt inom mig visste var det som platsen var, dess själ och identitet som är så svårfångad -den hade jag hittat! Jag hade upplevt djup respons med platsen. Men hon såg den inte alls utan istället en trädkoja med lekande barn, klättrande, byggande, utåtriktad aktivitet. Vi såg och upplevde helt olika saker. Här ligger också ett misslyckande, jag som hennes chef hade inte lyckats förmedla vad det var för slags plats, vilket gemensamt förhållningssätt vi som arbetsgrupp borde ha just här.

Jag har ett slags kunskap som jag tillägnat mig genom utbildning i kombination med ett praktiskt arbete som gett en erfarenhet. Jag har arbetat på samma plats i ett antal år, genom säsongernas upprepning och de ständigt återkommande momenten i trädgårdsarbete som ibland kan upplevas monotont. Samtidigt som naturen alltid bjuder på överraskningar. Träd faller, larver äter upp rosenbuskarna, det är för torrt eller det är för blött. Med åren som går växer min intuitiva vetskap om hur något ska gestaltas på en specifik plats, jag kan läsa platsen med alla dess förutsättningar och se vad den ska bli. Tillfredsställelsen är en guide i detta, en bra inre känsla är ofta tätt sammankopplad med att det yttre resultatet blir bra. Men

den kunskapen/vetskapen är svår att beskriva, både för mig själv och för andra. Särskilt på en plats med mycket små spår efter en trädgårdsmästares hand, där själva trädgårdsgestaltningen är ytterst subtil och där det krävs stillhet och inkännande för att komma åt vad det egentligen är som är gestaltat. Det där som jag första gången upplevde i Näktergalens trädgård min första sommar i parken.

Uppsatsens syfte

I Näktergalens trädgård hände följande; jag upptäckte en ny plats och blev djupt berörd av stillheten och att den var så varsamt omhändertagen. Jag arbetade sedan under lång tid med platsen och omgivningen. Jag gav den ett namn, den fick en identitet och jag mötte bekräftelse på detta. Men jag mötte också en helt annan syn och jag började ifrågasätta vad det egentligen var som gjorde att jag *visste* vilken gestaltning som var rätt eller fel, vad som kändes bra. Hur skulle jag sedan kunna kommunicera denna känsla av tillfredställelse? Det är alltså en berättelse som försöker visa en något annorlunda bild av vad det innebär att arbeta som trädgårdsmästare än vad kanske den gängse är. Trädgårdsmästaren som karikatyr kan vara den sävliga, egensinniga typen med halmhatt och slitna arbetskläder, med ett stabilt och ensidigt fokus på blommorna och morötterna i en sfär där man kan slippa interagera med besvärliga människor. Min erfarenhet är dock att det är en betydligt mer komplex uppgift än att endast förhålla sig till växter. Det finns mycket mer som trädgårdsmästaren måste bemästra utöver de mer direkta områdena som växtkunskap, biologi och redskapshandling. Det krävs kunskap om sociala sammanhang med besökare och medarbetare, platshistorik, natur och geografi, marknadsföring, ekonomi, officiella och inofficiella maktstrukturer och så vidare. Kunskapsområdet vidgas därmed och blir mer komplext.

I den inledande berättelsen sker något liknande men i ett sammanhang som får helt andra konsekvenser. Mötet med medarbetaren i Näktergalens trädgård gav mig nya tankar på min roll och mitt sätt att arbeta, det gav mig en möjlighet till utveckling. Mötet med ägarrepresentanten var av en annan karaktär. Här fanns ingen möjlighet till utveckling inom min anställning, här kom jag till vägs ände. Den här berättelsen visar också vad som står på spel, att jag upplever att mitt arbete som trädgårdsmästare förbinder mig så starkt med en plats att jag känner mig tvungen att sluta om jag inte längre har möjlighet att ta hand om den. Det

är en relation mellan mig och platsen som jag upplever som både fysisk, sinnlig, känslomässig och intellektuell och denna stora förändring påverkar mig i hela mitt väsen.

Med de två berättelserna vill jag belysa essäns syften. Det ena är att undersöka vad trädgårdsmästarens praktiska kunskap är och hur kännedom om plats spelar roll i framväxten av den praktiska kunskapen. Att vara trädgårdsmästare innebär att arbeta på en specifik plats. Jag vill därför fundera kring vad plats är och undersöka olika tankar och teorier om plats och platsbyggande. Kan dessa teorier hjälpa mig att förstå mitt yrke bättre? En intressant aspekt av arbetet med en plats handlar om att vara människa, att vara både natur och kultur. Hur kan man i sin dubbla tillvaro som människa med både natur och kultur i sig, förhålla sig till sin omgivning på ett sätt som är respektfullt och utvecklande? Häri ligger en mötesaspekt som är intressant både som metafor och som konkret fysisk. Ur och genom denna aspekt tror jag det går att finna ledtrådar till vad den praktiska kunskapen är från en trädgårdsmästares perspektiv. Genom att berätta om just Näktergalens trädgård som är så ytterst lite kultiverad ställs själva insatsen på sin spets, att denna plats som näst intill är natur ändå räknas som park och något av människan gestaltat.

Ett annat syfte med berättelserna är att visa dilemmat som kommunikation om den praktiska kunskapen innebär. Om alla inblandade har kännedom om den så bör det gå att hitta konstruktiva lösningar. Men om kännedomen inte finns? Hur kommer man då vidare ifrån en till exempel en ibland fördomsfull och förenklad syn på trädgårdsmästaren som någon som utför ganska banala och rationaliseringsbara uppgifter (det vill säga; utföra utan större kostnader)? En sådan föreställning riskerar att låsa in arbetsinsatsen i ett förväntat beteende istället för att ge utrymme för en vidare trädgårdsmästarroll på arbetsplatser och i utbildning. I mötesrummet fick jag uppleva situationen när det inte längre var möjligt att arbeta i en mer komplex trädgårdsmästarroll. När den praktiska kunskapen och plantskännedomen inte längre värderades eller kunde tas med i arbetsuppgiften, fick det till följd att jag inte längre kunde lägga mitt engagemang på denna arbetsplats. Det gick inte att längre inte använda sig av hela min kunskap.

Att hitta ett sätt att kommunicera vad den praktiska kunskapen är och låta en utvidgning av yrkesrollen ske, innebär dock olika dilemman. Det tar till exempel tid för den enskilda trädgårdsmästaren att till fullo förstå de olika aspekterna av kunskapen, att lära känna en plats, förstå den och se helheten i kontrast till det enskilda. Långsamheten kan göra det svårt att vara

uppmärksam och att sedan kommunicera denna erfarenhet, den praktiska kunskapen som så småningom infinner sig. Det tog flera år för mig att förstå Näktergalens trädgård; genom att arbeta med den, läsa om den, prata med andra om den och även ställas inför en diametralt motsatt åsikt. En händelse om egentligen först blev en berättelse när jag började kursen i praktisk kunskap. Vid det laget hade medarbetaren slutat och tillfället att beskriva min erfarenhet för den personen hade försvunnit.

Jag tror också att det krävs redskap för att göra ett medvetet reflekterande om man ska kunna börja greppa denna kunskap som liksom sitter i kroppen. Jag vet och ser ofta hur jag ska göra innan den intellektuella delen av hjärnan har kopplats in. Jag formar, ordnar och lämnar därhän utan att först fundera. Och stannar jag ibland upp och gör det, så måste jag utföra mitt reflekterande genom att ställa min fråga till denna svårgripbara sfär av omedelbart handlande, till den kunskap som kallas den tysta eller praktiska. Den som är en realitet och ett enormt viktigt arbetsredskap. Om en arbetsplats lyckas med ett medvetandegörande hos många, så bör trädgårdsmästarens yrkesroll bli mer tydlig och därmed inrymma möjligheten att fullt ut kunna ägna sig åt alla ingredienser av utövandet. Att jag tillsammans med uppdragsgivaren inte hade medvetandegjort alla typer av kunskap, blev väldigt tydligt både i mötet med medarbetaren och med ägarrepresentanten. Den praktiska kunskapen och djup platskänedom låg alltid som en ton genom arbetet med parken. Många uppfattade den och förstod den intuitivt men den blev aldrig tillräckligt tydlig för att beskrivas eller värderas när saker ställdes på sin spets, som ett ifrågasättande av gestaltning eller i en ekonomisk kris.

Frågeställningarna är alltså; vad är trädgårdsmästarens praktiska kunskap och vad innebär det när aspekter som plats, natur och kultur är del av formandet av den? Trädgårdsmästaren ställer sig lyhörd inför en plats, ett stycke orörd natur som kan vara utmanande att vistas i. Med sin kropp och kunskap och formar sedan trädgårdsmästaren naturen till kultur, till en behaglig trädgård. Förädlar den på samma sätt som kocken förvandlar sträva och sura slånbar till en ljuvlig dessert. En följdfråga är att visa på dilemmat med att försöka kommunicera denna kunskap så att det jag håller på med om dagarna blir begripligt och värdefullt för till exempel medarbetare och ägare. Så att vi skulle kunna hamna i samma utgångsläge.

Essäistisk metod

Form och hjälpmedel att forma

Uppsatser inom ämnet praktisk kunskap skrivs i de flesta fall i essäform. I början av processen med denna magisteruppsats började jag dock i en annan ända, den mer traditionella. Jag hade mina frågeställningar, ett syfte och en någorlunda bra start vad gäller referenslitteratur. Men jag hade inget konkret avstamp i min arbetsvardag. Intressant nog körde jag i detta läge fast! Jag hade liksom inget att skriva om. Frågeställningarna hamnade i luften, syftet blev tomt och referenserna lämnades utan diskussion och förankring. Det geniala med essäformen blev med denna insikt etablerat i mig. Kanske särskilt när det handlar om att försöka förstå praktisk kunskap? De abstrakta och ofta svårtillgängliga teorierna om vad kunskap kan vara, behöver liksom en konkret verklighet att vävas ihop med och den konkreta verkligheten i det här fallet bestående av praktisk kunskap, blev svår att beskriva utan hjälp av det abstrakta. Jag kliver med detta in till filosofen med min berättelse. I leriga stövlar, solsvedda kinder och rufsigt hår och med essän som hjälp och möjlighet att bolla mot det abstrakta och teoretiska och sammanblandas med min vardag av praktik och osorterade tankar. Genom läsande och skrivande tar jag mig till ett nytt stadie av sammanblandning med en förhoppning om att komma till avslutet med en vidgad blick.

Theodor Adorno skriver: ”Därmed upphäver den [essän] samtidigt den traditionella föreställningen om metod. Tankens djup ligger i hur djupt den tränger in i saken, inte i hur djupt den leder tillbaka till något annat.”¹ Det här är både befriande och svårt, att mina frågor genom essän liksom blir viktigare än vad svaret blir. Essän tillåter och kanske kräver ett stort personligt ansvar eftersom min person blir central. Det är från mig frågan uppstår och då måste jag vara lyhörd, lämna min snäva föreställning om både mig själv och det som omger mig. Jag måste placera mig i ett mellanrum, i en gränstrakt. Eller varför inte ett skogsbryn. Här lägger jag berättelserna, mina erfarenheter hamnar i nya sammanhang och först där blir nya insikter blir möjliga.

I detta läsande och skrivande, funderande fram och tillbaka och förhoppningsvis djupare, så återkommer ett antal begrepp som följer med genom texten. De blir ledljus som för mig vidare men som också gör att jag återkommer till grundfrågorna. Gamla antika begrepp som

¹ Theodor W. Adorno, ”Essän som form”, i Glänta, nr 1/2000, s 330.

än idag hänger med inom trädgårdsteori där framförallt *genius loci*² både tilltalat mig och gjort mig förbryllad, återkommer. *Hortus conclusus*³ används ofta för att beskriva den paradisiska ursprungliga trädgården och det blir ett naturligt begrepp att ha med. Martin Heideggers begrepp *väsen* och teori om tekniskt kunnande har fånglat mig och fått mig att bättre förstå mitt yrke. Andra begrepp som utgör mitt perspektiv är *natur* och *kultur* och hur de ofta ställs mot varandra samt *gränstrakten* som kan vara en möjligheternas sfär mittemellan dessa, ett område där vi kan få syn på mångfalden i ett platsbyggande. Fenomenologi och hermeneutik är filosofiska ramverk som jag har haft nytta av i mitt skrivande.

Begrepp, berättelser och metaforer blir hjälpmedel att forma denna essä. Jag använder mig av berättelsen för att få ett avstamp och för att skapa en plats för teorierna. Metaforer är ett viktigt redskap för att försöka förstå mitt yrke och den praktiska kunskapen. Den metafor som går igenom denna essä är den om brynet där biologisk mångfald ofta är mycket stor. Eftersom mitt yrke handlar om ett kultiverande där materialet är naturen, hamnar jag som mänsklig form också själv i denna gränstrakt. ”Men ju mer energiskt den [essän] upphäver föreställningen om något ’första’, och vägrar att spinna fram kultur ur natur, desto mer ingående urskiljer den själva kulturens naturliga väsen. (...) förhållandet mellan natur och kultur är dess egentliga ämne.”⁴ Med essäns form kan jag parera mellan en strikt traditionell form för uppsatsskrivande och det organiskt framväxande som har sin grund i frågor där inte just svaret är centralt, utan vad som uppstår i frågans ljus. ”En essä är inte en glatt och skinande yta av påläst ordrikedom, utan ett fönster till något, stort eller smått, eller stort och smått om vartannat, som kallar på vår uppmärksamhet.”⁵

Egentligen är detta skrivande som en lång slingrande kvickrot. Växten är ett av de mest vitala gräsen med ett kraftigt rotsystem som gärna blandar och snärjer in sig i andra rötter. Vilket gör det svårt att få bort den från de växter man egentligen hade tänkt skulle få frodas i sin rabatt. Ett så kallat ogräs. Jag gräver och luckrar, följer rotens vindlingar genom jordlagren. Ibland går den av och jag måste gräva djupare för att hitta den, ingen rotbi får vara kvar

² Dunér, Katarina och Sten *Den Gyllene trädgården* Värnamo 2001, s 110. Begreppet *genius loci* kommer från latinet och betyder ungefär platsens skyddsande. Plinius d.y. arbetade medvetet med att placera sina hus och trädgårdar på rätt sätt med hänsyn till geologi, klimat men även till magiska och mystiska aspekter.

³ Ibid s 135, begreppet kommer från latin och betyder ungefär den inneslutna trädgården.

⁴ Adorno s 338.

⁵ Nora Hämläinen ”Essän som innehåll”, i IKAROS, 4.15, s 36.

eftersom varje bit innebär en ny potentiell rothärva i rabatten. Den synliga gröna delen är det jag ser först, i den här essän startar det med frågan om *genius loci*. Sedan leder det ena till det andra, fler frågor, nya svar som ger nya frågor. Jag gräver vidare och fyller ogräskorgen; metaforer, filosofer, nya begrepp bygger vidare på texten.⁶ ”Så skiljer sig alltså en essä från en avhandling. Essäistiskt skriver den som författar experimenterande; den som med andra ord vrider och vänder på sitt objekt, frågar ut det, känner på det, prövar och reflekterar igenom”.⁷ Här finns en risk att inte bli klar, eftersom detta reflekterande till sin natur aldrig bli färdigt. Men även denna föreställning om vad det är att bli klar verkar bli något jag måste lägga åt sidan.

Bilden av ett samspel: Hasselbacken

I parken jag jobbar med finns flera liknande motiv som kallas Brynen. Ett av dessa bryn är Hasselbacken, som namnet antyder så finns mycket hassel där vilket är en typisk brynväxt jämte andra buskartade träd. Ett skogsbryn har en viktig biologisk funktion. Ett naturligt bryn finns i zoner där olika klimat möts. Till exempel berg där temperatur- och markförhållanden ändras ju högre upp över havsnivån man kommer eller platser där vatten möter land. Det är inget som sker abrupt utan det finns en större eller mindre övergång. En skog tar slut och övergår gradvis i något mer öppet. Här bildas en speciell biotop som är sin egen men som är präglad av både den täta skogen och det öppna landskapet. Två kvaliteter möts och blandas, interagerar och bildar nya livsrum.

Men skogsbrynet har kanske framförallt att göra med odlingslandskapet. Det av människan skapade landskapet. En åker eller hage kan mycket väl avslutas abrupt mot en skog men om denna gräns uppmärksammas och värderas så kan en viktig miljö uppstå. Att ta hand om denna övergångszon kan man tycka handlar om ansvar, att det inte bara gäller att anlägga en åkermark för produktion utan att sätta åkern i ett sammanhang, ett samband med naturen. Ett skogsbryn kan nämligen innebära att mångfalden av växter och djur ökar, vilket gagnar odlingen till exempel ur växtskyddsaspekt. I skogsbrynet finns ofta en större variation av växter, fler buskar och örter än inne i själva skogen. Här är ljusare och varmare vilket möjliggör boplats för andra sorters djur och insekter, ofta finns här bland annat värdväxter för

⁶ Här vill jag påpeka att ogräs som metafor för kunskap inte är negativt, ogräs är väldigt kraftigt och livsdugligt, har stor förmåga att anpassa sig och överglänsa alla andra växter.

⁷ Adorno citerar Max Bense, s 336.

fjärilslarver. I ett skogsbryn finns möjligheter till en större variation och man talar inom ekologin om den resiliens som uppstår när många olika arter av växter och djur samspelar.

Brynmiljöer är biologiskt rika områden och utgör en sammanhängande enhet som mer eller mindre successivt sträcker sig från ett öppet jordbrukslandskap in i ett mer slutet skogslandskap. I brynet kan vi hitta arter som främst har sin livsmiljö i det halvslutna landskapet, men också arter som finns i skogen eller i det öppna landskapet. Det är bland annat detta som gör brynmiljöerna så artrika. Bryn, gläntor och gamla lövträd är viktiga komponenter för den landlevande biologiska mångfalden i skogs- och hagmarksmiljöerna, särskilt i södra Sverige.⁸

Att använda detta motiv i en park kanske inte hör till det vanligaste och att uppmärksamma arbetet med brynen är något som kanske gör att just denna park skiljer sig från andra. Utöver biologiska värden har det också en viktig symbolisk funktion. Som en mycket intressant bild av mötesplatsen som en park ju är. Här möts natur och kultur. Och det är även i detta spänningsfält som trädgårdsmästaren arbetar. Jag vill därför använda brynet som en metafor för att försöka förstå vad mitt arbete egentligen innebär, inte enligt ett vanligt sätt att se på yrket där man lätt hamnar i en enkelspårig syn på teknisk skicklighet. Till exempel en snygg rabatt eller ett korrekt beskuret träd. Det handlar här om något som märks i upplevelsen av en plats. Ett vidgat perspektiv där själva platsbyggandet och upplevelsen av helhet istället är centralt.

Essäns möjligheter

Kan själva formen essä hjälpa mig att förstå min praktiska kunskap? När jag läser texten *Lovtal till intet* av Marcia så Cavalcante Schuback⁹ får jag en känsla av att jag genom texten utvecklas. Inte bara genom det hon skriver om utan hur hon skriver. Eftersom texten öppnar och inte fastslår så får jag möjlighet att plocka upp tankar och fortsätta spår som leder mig vidare. Genom läsandet så utvecklas jag och min syn på saker och ting.

Kanske är det själva ingången till de tre begreppen inflytande, inspiration och improvisation som redan där skapar möjlighet.¹⁰ De tre begreppen definierar hon som indicier på möjligheter för myller av liv, konflikter, utveckling och så vidare -allt det som finns i ett bryn,

⁸ Lisa Karlsson mfl. *Övergångszoner mellan skogs och jordbruksmark. Ett samverkansprojekt inom miljömålsrådet 2017* Jordbruksverket, rapport 2018:14, s 11.

⁹ Marcia så Cavalcante Schuback, *Lovtal till intet*, Göteborg: Glänta, 2006.

¹⁰ Ibid s 161.

i en gränstrakt, i mellanrummet. så Cavalcante Schuback kallar detta för ett Intet och här sker ingången till texten. Men inte ett tomt inte, utan precis som i metaforen brynet så har detta Intet en originalitet som är integrerande, en kvalitet som sammanbinder det klart definierade och dessutom berikar två motsatser.

Texten framstår för mig som ett bra exempel på hur jag både involveras i den men samtidigt får möjlighet att expandera min tanke, skapa egna tankekedjor och göra mig nya erfarenheter som blir mina egna. Jag återkommer till hur.

Adorno förtydligar: ”Begreppen formar sig, i den upplevelsen, inte till något kontinuum av operationen; tanken skrider inte entydigt framåt, utan momenten flätas samman som i en matta. På den sammanflätningens täthet hänger tankens fruktbarhet.”¹¹

Teorier om plats

Varför känns det fel? Om *genius loci*

Varför kändes en trädkoja fel i Näktergalen trädgård? Jag ställer frågan till den där första biten kvickrot jag får upp, vad är *genius loci*. Kan det hjälpa mig att förstå vad det egentligen är jag kan och uppfattar. Kan jag öva mig i mitt arbete och på så vis få större tillgång till förståelse av platser?

Consult the genius of the place in all;
That tells the waters to rise, or fall;
Or helps th' ambitious hill the heav'ns to scale,
Or scoops in circling theatres the vale;
Calls in the country, catches opening glades,
Joins willing woods, and varies shades from shades,
Now breaks, or now directs, th' intending lines;
Paints as you plant, and, as you work, designs.¹²

Dessa rader skrev poeten Alexander Pope. Vid sidan om sitt författarskap var han djupt intresserad av trädgårdsarbete och presenterade många nya idéer som lade grunden för en ny

¹¹ Adorno, s 332.

¹² Dikten skrevs till Lord Burlington som ett slags lärodikt. Finns i sin helhet i James S. Ackerman, *The Villa form and Ideology of County Houses* Washington DC 1990 s. 165.

era i trädgårdshistorien; den engelska parken.¹³ Han plockade fram det gamla romerska begreppet *genius loci* som han ansåg vara ett användbart redskap för att gestalta landskap. Latinets *genius* kan översättas med ”skyddsande” och *loci* med ”plats”. Människor, men även platser ansågs av romarna vara besjälade. Skyddsanden var alltid närvarande och var den som avgjorde vad något eller någon var eller kunde bli. Den gudomliga skyddsanden kunde dessutom personifieras med skulpturer, tempel och så vidare. Kännedomen om *genius loci* använde sig romarna av till exempel vid placering av byggnader för att de skulle hamna ”rätt” i landskapet.¹⁴

Men vad är denna kännedom egentligen? För oss människor idag kan det vara svårt att förhålla oss till begrepp som handlar om personifierade gudomligheter. Samtidigt så har vi ju allt som oftast starka upplevelser av platser som kan betecknas som andliga. Den där känslan som ibland upplevs som ytterst påtaglig och självklar samtidigt som den inte helt enkelt låter sig förklaras. Vi blir berörda. Vi upplever att vi får en relation till platsen på ett annat plan än det intellektuella. I till exempel Näktergalens trädgård fick jag en djupare känsla och förståelse som handlade om mer än bara själva utseendet. Att jag blev berörd gjorde på något vis att jag fick en förbindelse med platsen och i och med det kunde starta en process för att få en mer komplex förståelse både av platsen och mig själv. Inom trädgårdsterapi används denna möjlighet att framkalla sinnesintryck som platser kan ha. Känslor av välbefinnande, harmoni och balans eller att något känns intressant, kan användas för till exempel rehabilitering och återhämtning.¹⁵

Begreppet *genius loci* är inte ovanligt förekommande i texter om arkitektur, landskap och trädgård men jag uppfattar det som att det då har rört sig om kulturhistoria, myter och mystik i äldre tider. Amanda Blick har skrivit en kandidatuppsats om användningen av begreppet inom arkitektur och hon menar att den norske arkitekten Christian Norberg-Schultz återupptäckte detta begrepp i den mening att han började tillämpa det i sin profession.¹⁶

¹³ Ibid.

¹⁴ Sten och Katarina Dunér, *Den gyllene trädgården* Stockholm 2001, s 110-112 samt Norberg-Schultz, Christian, *Genius loci: towards a phenomenology of architecture*. Rizzoli International Publications, 1980. s 18.

¹⁵ Se forskning vid Alnarps rehabiliteringsträdgård, professor Patrik Grahn.

¹⁶ Amanda Blick *Jakten på genius loci, att förstå och finna platsen själ*. Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten SLU Alnarp 2011-06-13, s 17.

Platsbyggande

Arkitekturprofessorn Christian Norberg-Schultz forskade i det han benämner som platsfenomenologi.¹⁷ När jag läser Norberg-Schultz är det som att allt det jag upplevt gällande platsbyggande under mina år som trädgårdsmästare, får en textuell form. Det jag om dagarna är i och arbetar med, det jag funderar på och skaffar mig en praktisk kunskap om tycker jag förklaras i hans bok. Eftersom han väver ihop fenomenologi och gestaltning av platser så får även trädgårdsmästarens arbete ett slags yrkesbeskrivning, även om det är arkitekter han vänder sig till. I inledningen till boken beskriver han sitt syfte med sin forskning:

Common to all of them [hans tidigare texter] is the view that architecture represents a means to give man an 'existential foothold'. My primary aim is therefore to investigate the *psychic* implications of architecture rather than the practical side.¹⁸

Norberg-Schultz utgår från Martin Heideggers fenomenologi, han beskriver den som en katalysator för sin forskning om platsfenomenologi.¹⁹ För Heidegger har människan fyra aspekter att förhålla sig till i sin existens; till jorden och himmelen samt till sin dödlighet och gudarnas eviga aspekt. Vi är alltså både fysiskt förankrade med riktningar att förhålla oss till som ger orientering i en rumslighet och, trots att vi förvisso är dödliga, med en föreställningsförmåga som samtidigt gör att vi kan involvera eviga aspekter. Vi är varelser av natur som också har möjligheten att kultivera.

Dessa fyra aspekter har ett gemensamt ursprung och att leva och bo i världen handlar om att värna om dessa fyra. En bosättning är på så vis mer än ett estetiskt tilltalande väderskydd, den är ett sätt att omhänderta och ge de fyra aspekterna ett skydd. Heidegger talar om att "skona fyrheten i dess väsen".²⁰ Ett hus eller en park, är människans sätt att samla och härbärgera de fyra som hennes existens är en del av. I skapandet av en trädgård måste jag orientera mig, lära känna platsen. Jag placerar mig i den och den blir för mig rumslig. I detta relaterande påverkar den samtidigt mig och blir en del av min existens. När den blir existentiell skapas större värden, min kreativitet i trädgården handlar inte bara om mig utan om aspekter som Heidegger kanske skulle kalla eviga eller gudomliga. Djurs och människors välmående,

¹⁷ Norberg-Schultz, s 6.

¹⁸ Ibid s 5.

¹⁹ Ibid s 5.

²⁰ Martin Heidegger, "Bygga, bo, tänka", utdrag ur *Teknikens väsen och andra uppsatser*, övers Richard Matz, Stockholm, Rabén & Sjögren, 1974. s 92.

biologisk rikedom, estetik, funktion och så vidare blir fysiska fenomen som får effekt utanför mig och utöver det som sker i ett tidsbegränsat nu.

Ett byggande kan ske utan hänsyn till detta och utan att förstå vad det egentligen är att bygga, vad man gör och var det görs. Utan hänsyn till tingens *väsen* -ett begrepp som återkommer hos Heidegger. Om jag däremot sätter mig in i vad tingens väsen är tillåts frihet. Frågor som vad är ett skogsbryn, vad gör det, hur känns det, vilka kvaliteter har det gör att det väsensartade får sitt fulla utrymme, det får en "fristad".²¹ Denna fristad innebär också att jag kan få syn på sammanhang och helheter. Jag får möjlighet att börja interagera och får själv en frihetssfär. Inte frihet i bemärkelsen fri vilja poängterar Heidegger, frihetens väsen handlar om det som uppdragas, om sanningen.²² Rum som är fria är alltså fria när de är skapta utifrån en förståelse för platsens väsen. Dessa rum menar han, är upplysta och sanna och här bör alltså även sann utveckling kunna ske.

Heidegger involverar alltså människans omgivning och existens i förståelsen av hennes bostadsarrangemang. Människans beteende som byggande varelse hänger ihop med vad en människa är, till sitt väsen är hon en boende varelse som därför bygger.²³ Arkitekturen blir ett konkret uttryck av denna existens.²⁴ Att uppföra detta fotfäste som Norberg-Schultz talar om, gör människans byggande till något djupt existentiellt. Givetvis översätter jag detta till att gälla även för trädgården. Mitt väsen förbinds med mitt gestaltande som förbinds med platsens väsen. När jag får en glimt genom Heideggers ögon blir det inte konstigt att jag till och med känner fysisk förbindelse med platsen jag arbetar med. Den direkta känsla jag fick i mötesrummet med ägarrepresentanten, att förlora den arm jag behövde för att kunna arbeta med parken, blir begriplig. Att inte längre ha möjligheten att förbinda mig eller arbeta så att platsens väsen kunde verka fritt blev en upplevelse av att vara stympad, att inte längre ha tillgång till hela min mänsklighet.

Heidegger menar att jag som människa, har möjlighet att ställa frågor och hitta svar som förklarar tingen runtomkring mig men också de känslor som tingen väcker. Jag tror att jag där på bänken i Näktergalens trädgård fick en första ingång till detta frågande. Jag blev berörd

²¹ Ibid s 94.

²² Martin Heidegger, "Teknikens väsen", utdrag ur *Teknikens väsen och andra uppsatser*, övers Richard Matz, Stockholm, Rabén & Sjögren, 1974. s 35-36.

²³ Martin Heidegger, "Bygga, bo, tänka", s 26.

²⁴ Ibid s 5 "concretization of existential space".

och började skapa en relation med platsen. Jag läste om den, frågade andra om deras upplevelser och jag arbetade med den och med omgivningarna så att den även blev en del av resten av parken. Trots att den var så annorlunda i sin kvalitet. Genom nyfikenhet, utforskande och fördjupning blir platser på så vis mer än bara en lokalisering. En relation uppstår som genererar frågor och svar gör att platser får betydelse, blir symboler, förstärks med mänsklig gestaltning och så vidare. Genom ett iakttagande och så småningom ett formulerande av identitet, blev Näktergalens trädgård just en trädgård trots den minimala arbetsinsatsen. Och till och med en fri trädgård där dess väsen kunde få spelrum vill jag hävda. Den integrerades i mitt platsbyggande, den blev mitt ansvar att med gestaltningen och med berättelsen om dess väsens fria rörelse, även möjliggöra en ny rörelse. Frågan om en ny gestaltning med en ny och helt annan kvalitet bildade ett direkt Nej hos mig men den fick mig också att börja fundera på varför jag sa nej och varför vi inte på en instinktiv nivå var överens. Jag tror den stora skillnaden var just själva arbetet med fördjupning, jag tror det krävs erfarenhet av en plats för att kunna möjliggöra ny, fri och sann gestaltning.

Norbergs-Schultz definition av plats är helhet av materiella ting men av olika kvaliteter som skapar en "environmental character".²⁵ Relationerna mellan de materiella föremålen, det rumsliga, är alltså integrerade i hans definition av plats. Fenomenologin blir för Norberg-Schultz, en metod att lyfta fram underliggande betydelser i människans vardagliga omgivning.²⁶ Människans platsbyggande utgår nästan alltid från de naturliga förutsättningarna menar han.²⁷ Här kommer begreppet *genius loci* in; arkitekturens uppgift blir att skapa meningsfulla platser för människans bosättning. Genom att förstå och använda, visualisera *genius loci* går det att tydliggöra samspelet mellan natur och arkitektur.²⁸ Här skapar Norberg-Schultz en intressant länk mellan det gamla romerska begreppet och Heideggers *väsen*.

Jag gör samtidigt en egen hoplänkning mellan *genius loci* och den praktiska kunskapen. Vetskapen om att jag fått till något i min arbetsinsats som känns rätt, indikerar att jag lyckats bygga något där väsen kan vara fria att vara det de är och att jag även har förstått platsens själ. Detta plan av förståelse är inte främst intellektuellt utan först och främst just en känsla.

²⁵ Ibid s 6.

²⁶ Ibid s 8 Detta menar Norberg-Schultz inte tidigare gjorts inom fenomenologin. Huruvida han verkligen utvecklar fenomenologin genom att göra denna djupdykning i vad plats är, låter jag vara osagt. "Environmental character" kan mycket väl vara i princip samma sak som Heideggers "väsen" snarare än en något som inte blivit gjort tidigare?

²⁷ Norberg-Schultz s 17.

²⁸ Ibid s 5.

Utifrån denna fristad kan också andra ting utvecklas och även dessa få frihet, det verkar enligt Heidegger vara en dynamisk process som påbörjas så snart ett tings väsen får sitt utrymme.²⁹ Alla dessa ting blir där också sammanbundna och delar väsen ”*Följaktligen undfår rummet sitt väsen från orten och inte från 'rummet'*.”³⁰

Jag följer Norberg-Schultz, genom Heidegger, ända hit. Jag ser att platsen inte bara är för mig att forma utan det krävs något av mig, jag måste fråga och söka efter något mer för att kunna gestalta naturen till något som känns tillfredställande. Genom att förstå tingens väsen, platsens *genius loci*, så kan jag få en länk även till mitt väsen, till den jag är och till vad jag gör. Men han delar därefter in landskap och bosättningar i fyra förhållanden, en kategorisering som gäller för både den orörda naturen och för den av människan byggda miljön.³¹ Här hamnar jag i en mängd nya frågor.

De fyra kategorierna är:

- *Det romantiska landskapet* beskriver han som variationsrikt och med många orörda och naturliga miljöer där naturliga förlopp är opåverkade av människan. Han tar de nordiska urskogarna som exempel. En av människan byggd romantisk karaktär menar han är oregelbunden, idyllisk med stark atmosfär, organiska former till exempel Art nouveau eller medeltida byggnader.
- *Det kosmiska landskapet* som till exempel ett ökenlandskap är en kategori som definieras av utsatthet, att rymden och himlen är extremt närvarande. Kosmiska byggnader är strikta och geometriska med en tydlig systematik, Norberg-Schultz nämner romersk och arabisk arkitektur som exempel.
- *Det klassiska landskapet* är ett slags mittemellan landskap som präglar Mellaneuropa. Det är ett agrart landskap med proportioner som inte är extrema, här finns ett slags lagom. Arkitekturen exemplifieras med den grekiska som han menar är utan ett generellt övergripande system.
- *Det komplexa landskapet* är kombinationer av de tre andra och en gotisk katedral blir exemplet på en kombination av romantisk och kosmisk arkitektur.³²

²⁹ Martin Heidegger, ”Bygga, bo, tänka”, s 94.

³⁰ Ibid s 94.

³¹ Ibid s 24-32 ”Natural Place” och ”Man-made Place”: ”Romantic”, ”Cosmic”, ”Classical” och ”Complex”.

³² Ibid s 23 ff, s 69.

Jag frågar mig om dessa kategorier är en hjälp att definiera *genius loci* i Näktergalens trädgård? Jag skulle tro att den passar in i en romantisk typ av landskap. Det gör nog hela parken jag arbetar med. Men varför känns detta konstaterande plötsligt platt och platsen liksom fråntagen sin egenhet? Som att den genom kategoriseringen förlorar sin frihet? Dessutom finns i parken en mängd olika och mycket mer differentierade motiv, i så fall som underkategorier. Det här är ingen essä som gör anspråk på att kritisera Norberg-Schultz utan mer lyfta frågor som väcks hos mig om hur det egentligen går till när man upplever *genius loci*. Går det att metodiskt ta reda på det? Heideggers frågande verkar erbjuda en större frihetssfär än Norberg-Schultzs kategorier. Det är som att dessa inte är frågor längre utan färdiga svar som egentligen behöver få nya frågor och förskjutas i sin innebörd.

Hortus conclusus

Jag fångar upp ännu ett gammalt antikt begrepp eftersom bilden av *hortus conclusus*, eller den inhägnade trädgården nog mer eller mindre finns hos de flesta som en föreställning om vila, lek, skönhet – kanske allt det som en paradisk tillvaro handlar om. Avbildningar av denna typ av trädgård går att hitta i gamla kulturer i Egypten och Persien, cirka 2000 år Kfr. Återkommande i bilderna är en inhägnad gård med damm, fruktträd, blomsterrabatter och äng, allt placerat i en symmetrisk form. En trädgård som är formaliserad, ordnad och med en vertikal axel vilken har en viktig länk till idén om den regelbundna och harmoniska gudomligheten som rådde på den första mänskliga platsen, Edens lustgård.³³ Men runt trädgården är en hög mur rest. Isis Brook påpekar att murar är något som skiljer två parter åt, i det här fallet skiljs trädgården från naturen. Inhägnaden skyddar och utestänger och ger naturen en status av fara, oreda och något som är okontrollerbart. Kanske är muren en bild av själva syndafallet, att det goda i människan fått en motpart i det onda vilka måste hållas isär. För i själva verket bär ju en mur alltid på berättelsen att det som är på insidan måste skyddas från det som är på utsidan. Det är murens väsen.

Brook berättar därefter om hur denna inhägnad sakta luckras upp genom att man från tidig medeltid skapade olika typer av utsikter, till exempel en anlagd kulle och tittgluggar i muren.³⁴ Så småningom skapas den engelska parken på 1700-talet som ett slags efterlikning av vild och otämjd natur och på många sätt passar parken jag arbetar med bättre in i detta

³³ Isis Brook, "Reinterpreting the Picturesque in the Experience of Landscape" i Jeff Maplas, *The Place of Landscape; Concepts, Contexts, Studies*, Massachusetts Institute of Technology 2001. s 166.

³⁴ Ibid s 167.

formspråk än i den klassiska inhägnade trädgården. Teorin om det så kallade pittoreska och sublima menar Brook mycket väl kan vara en grund för dagens vurm för den vilda naturen och vår önskan att återskapa den i egna trädgårdar.³⁵ Oavsett så är trädgården, precis som arkitekturen, människans konkretisering av naturen för att återgå till Norberg-Schulz.

Rimligtvis så skiljer den sig och anpassas efter kontexter. Han skriver;

In the cultural landscape man 'builds' the earth, and makes its potential structure manifest as meaningful totality. A cultural landscape is based on 'cultivation', and contains defined places, paths and domains which concretize man's understanding of the natural environment.³⁶

Brooks text finns med i en samling texter om plats och landskap redigerad av Jeff Malpas, ytterligare en filosof som dykt ner i Heideggers filosofi och tankar kring plats. Malpas lyfter här fram aspekten den mänskliga blicken, uttolkaren av landskapet är människan. Synen på landskapet kan bli väldigt snäv eftersom naturen görs till endast en utsikt och en bild utanför människan. "the experience of landscape is as much of the sound, smell, and feel of a place as of anything purely visual."³⁷ Malpas vill med sin bok hävda att den är mer än så, den natur vi ser genom våra ögon och som vi beskriver med till exempel en målning, i själva verket är en relation till en plats. Det är inte främst platsen i sig som beskrivs utan en ingång till platsen och landskapet. "Every view carries with it more than just a view narrowly conceived, but is itself the expression and representation of a relation to place – if every landscape is a place-scape, then so is every "view" an entry into place."³⁸

Malpas gör mig här varse om min egen delaktighet i att skapa kontexter. Dels är jag själv del av ett sammanhang och ett historiskt skede. Min blick är präglad, genom den kan jag både befästa och förbinda mig och skapa utveckling genom att ifrågasätta det jag ser. Det gör att jag kan ställa mig i ögonblickens mellanrum, vara i ett sammanlänkande där kontext och kulturella uttryck är möjliga att rubba. Här kan verklig förståelse av plats bli möjlig och utrymme för praktisk kunskap ges i och med att individen blir delaktig. När mellanrummen inbegrips betyder det också att den påtagliga muren inte skiljer ytterligheter åt med en skarp gräns. Gråzoner finns med, individens och sammanhangets komplexitet involveras. I Näktergalens trädgård finns inga väldigt tydliga avgränsningar. Det finns en häck och en

³⁵ Ibid s 178-179.

³⁶ Norberg-Schultz s 52.

³⁷ Jeff Malpas, "Place and the Problem of Landscape" i Jeff Malpas, *The Place of Landscape; Concepts, Contexts, Studies*, Massachusetts Institute of Technology 2001. s 10.

³⁸ Ibid s 7.

grusgång men annars är de mjuka övergångar till den omgivande parken knappt märkbara. Man skulle till och med kunna säga att Näktergalens trädgård i sig är ett slags bryn. Malpas citerar antropologen Tim Ingold:

I do not share this view [att landskap skulle vara kulturella föreställningar, ett slags objektifierande]. To the contrary I reject the division between inner and outer worlds – respectively of mind and matter, meaning and substance – upon which such distinction rests. The landscape is not, I hold, a picture in the imagination, surveyed by the mind’s eye; nor however is it an alien and formless substrate awaiting the imposition of a human order...neither is the landscape identical to nature, nor is it on the side of humanity against nature...it is *with* us not *against* us.³⁹

Min tveksamhet jag anade gentemot Norberg-Schultz olika landskapstyper börjar här träda fram lite tydligare. Hur kan endast fyra typer beskriva något som egentligen är komplext? (Han poängterar att han inte tar med sociala och ekonomiska aspekter i sin forskning.⁴⁰) Även om han inte beskriver sina kategorier på det viset så får jag en uppfattning av något som är statiskt och allmängiltigt oavsett rum och tid. Jag försöker förstå min park och mitt arbete med dessa kategorier men någonstans haltar det och tar stopp. Inte heller finns gränstrakter med i denna kategorisering utan *hortus conclusus* höga murar reser sig mellan dem. Mellan olika landskapstyper finns ju i realiteten större eller mindre zoner som inte passar in i någon kategori men som ändå är ytterst betydelsefulla. Både i egenskap av gräns och byte av karaktär men också med en egen identitet som inte helt enkelt låter sig kategoriseras eftersom den är så komplex. Frågan är hur intressant kategoriseringen egentligen är? Jag får fatt på kvaliteter, jag kan se spår av kulturhistoria i de olika typerna, jag får absolut hjälp att ställa de fenomenologiska frågorna men ännu mer begränsar de min upplevelse av *genius loci*. Dels eftersom det finns så oändligt många karaktärer och inom varje karaktär finns variationer som kan förändra en plats stämning bara under en förmiddag.

En plats i rörelse

En bekant tipsade mig om geologen Doreen Masseys forskning. Framsidan av hennes bok ”For Space”, täcks av ett landskap med höga snötäckta fjäll, en isig fjord, dimslöjor och glimtar av en klar himmel som reflekteras i det stilla vattnet.⁴¹ En helt naturlig miljö, här syns inga spår av människan utan det verkar vara ett landskap som uppstått helt genom jordens

³⁹ Ibid s 11.

⁴⁰ Norberg-Schultz s 6.

⁴¹ Doreen Massey *For space* SAGE Publications 2005.

egna förändringsprocesser. Även om detta med mänskliga mått mätt oftast är långsamma processer, så är bilden en ögonblicksbild. Det handlar om ett här och ett nu som är helt sammanvävt. Platsen kommer aldrig någonsin vara densamma. ”It won’t be the same ’here’ when it is no longer now.”⁴² Massey var i grunden geolog men utvidgade sin forskning till att också handla om det som händer i den omgivande miljön, i rummet och tiden. Hennes forskning handlar därför om både sociologi, filosofi och samhällsstrukturer. Hon förestår tre sätt att förstå rummet: som en produkt av inbördes förhållanden, som ett utrymme för möjlig existens av mångsidighet och som något som alltid är under konstruktion.⁴³ Dessa förslag lyfter hon in i olika kontexter som politik och historia.

Hon menade att vår uppfattning av tid och rumslighet hänger ihop med hur våra samhällen formas, hur vi uppfattar och förstår fenomenet i vår omgivning.

You can’t hold places still. What you *can* do is to meet up with others, catch up with where another’s history has got to ’now’, but where that ’now’ (...) is itself constituted by nothing more than – precisely – that meeting-up (again).⁴⁴

Här hamnar Massey och Norberg-Schutz i ett slags omedveten konfrontation. De kategoriseringar som görs i hans platsfenomenologin blir dilemman i relation till Masseys definition av rummet som rörligt, eftersom kategorierna låser fast upplevelsen i en tid och ett rum som inte längre finns. Vi utgår inte ifrån platsens ”nu” om vi ska använda de kategoriseringar som föreslås av Norberg-Schutz. Romantisk, kosmisk och klassisk är begrepp som är fast i historiska kontexter och är begränsande i en västeuropeisk, urban utgångspunkt. Han lämnar förvisso utrymme i den komplexa kategorin men här skulle behövas ett helt annat utrymme, de tre på många sätt stagnerade karaktärerna låser fast föreställningen.

I Masseys betydligt mer rymliga och rörliga syn på platser så kan jag lättare involvera gränstrakterna som viktiga element i ett platsbyggande. Dessutom ger det mig en möjlighet att formulera mitt yrke som just det komplexa som det är. Hon visar hur geologi är mer än bara fysiska skeden, genom detta får jag bättre syn på trädgårdsmästaryrket där omgivande miljö, rum och tid också spelar roll för hur och vad jag kan utföra. Mer komplex kunskap om rum

⁴² Ibid s 139.

⁴³ Ibid s 9.

⁴⁴ Ibid s 125.

och tid behövs i en skötselorganisation för att kunna förvalta och utveckla platser och parker. Ett klassiskt exempel är att anläggning av gångstigar alltför ofta sker innan uppdragsgivaren observerat hur människor rör sig, vilket får som konsekvens att det ganska snart uppstått en upptrampad stig som sträcker sig på ett helt annat sätt än den anlagda gången. Att inte involvera det komplexa innebär att delar omedvetet väljs bort, när både helhetssyn och fördjupning försvinner innebär det att bra beslut är svåra att ta. Om till exempel skötseln av en park endast handlar om att klippa gräs och göra punktinsatser, blir många delar inte skötta vilket påverkar helhetsintrycket och hur människor använder sig av parken. Igenvuxna bryn blir inte platser för rikt biologiskt liv att utvecklas utan de stagnerar. De stimulerar då inte heller nyfikenheten och kreativiteten, dit vill man inte gå eftersom det är mörkt och svårt att ta sig fram. Människorna som besöker parken håller sig på de klippta monokulturella gräsytorerna och påverkas istället av den miljön, fjärras från det komplexa och det i hennes existens som är natur.

Natur, kultur och gränstrakter

Författaren Kerstin Ekman skriver ofta om platser och hur människan relaterar till platsen och till varandra. I till exempel *Gubbas hage*⁴⁵ närmar hon sig frågan om natur och kultur på ett spännande sätt. Hon visar att människan via naturvetenskapens och biologins envetna kategoriserande och namngivande av naturen, får en möjlighet till en respektfull relation till naturen, något som vi vårdar oss om. Vi skaffar oss genom studiet av naturen en relation till den som gör att vi kan agera hänsynsfullt och inlevelsefullt. Men inte bara studiet av naturen och platsen ger detta utan också att vistas mycket i den och ta hand om den. Ekman visar genom sitt, om än varsamma kultiverande, att hon därmed rör sig i just den där gränstrakten mellan natur och kultur som jag tror är nödvändig för att kunna arbeta med ett hållbart platsbyggande. Kategoriseringar måste inte nödvändigtvis låsa fast relationer.

Ekman beskriver ett sätt att arbeta med en plats genom både kropp och intellekt. Hon förbinder sig genom att sätta sig in i platsens historia, iaktta naturen, studera och förkovra sig om växter och djur men också genom att vandra och arbeta på platsen samt förundras och känna. Hon skapar sig en platskänedom och gör platsen personlig, hon skapar relationer som präglar henne. Hon beskriver i *Gubbas hage* hur en ny boplats växer fram, hon och hennes man ska på en bit mark bygga ett nytt hus. Detta görs varsamt och långsamt, det kultiverande

⁴⁵ Kerstin Ekman, *Gubbas hage*. Lettland 2018.

som hon ägnar sig åt sker med hänsyn till det vilda, att den ursprungliga naturen ska få finnas och utvecklas vid sidan av människan och allra helst tillsammans -eftersom kultiverandet sker för att möjliggöra naturen. Till exempel genom att ta bort de växter som lätt kan komma att dominera till förmån för de mer krävande växterna.⁴⁶ Jag ser här en parallell till hur mitt arbete skett och mycket känner jag igen men jag har däremot inte förrän med denna text medvetandegjort detta arbetssätt. Långsamheten som jag haft möjlighet att tillåta tillsammans med utforskandet av platsen gjorde att jag med tiden fick ett starkt förhållande till Näktergalens trädgård och parken som helhet samt utvecklad min praktiska kunskap. Det är ett arbetssätt som verkar gagna både platsen och mig som människa.

Även Heidegger berör gränserna. Det handlar förvisso hos Heidegger om att hägna in och att skapa rum för att kunna vårda det essentiella, men detta inhägnande handlar om att olika rum fogas till varandra och bildar större sammanhängande enheter. Fogarna är lika mycket avgränsningar som relationella förhållanden, sammanhang och dynamiska mellanrum.⁴⁷ Skogsbrynet utgör ett område som skiljer olika naturtyper från varandra. Skillnaden från en inhägnad är dock att här går det att röra sig fritt, det går att mötas, anpassa sig och så vidare. Här uppstår en egen biotop som ändå har ett samband med omgivningen. Det artrika och därmed mer hållbara och motståndskraftiga skogsbrynet utgör en metafor för gränstrakten där det ordnade möter det vilda, kultur möter natur. En plats för dynamik, möten och utveckling som dessutom innehåller en stor räckvidd, från de tydliga formerna och gesterna till ytterst små som i Näktergalens trädgård. Om till exempel en parkanläggning byggs upp enligt dessa principer kan den innehålla många olika rumskaraktärer och ändå behålla en enhetlighet. Motiven blir inte uppräddade i spektakulära formationer utan bildar ett sammanhang som även involverar de naturliga förutsättningarna.

Att vara trädgårdsmästare

Relation, förbindande och utveckling

Kan metaforen bryn även gälla för mig som människa? Att till exempel ta med i medvetenheten om min existens att jag även i min fysiska uppbyggnad och utveckling är påverkad av mörker och ljus, av årstiderna, av maten jag äter, av hur jag rör mig och så

⁴⁶ Kerstin Ekman, *Gubbas hage* Lettland 2018.

⁴⁷ Martin Heidegger, "Bygga, bo, tänka", s 95.

vidare. Rent konkret att med ett arbete i en trädgård uppleva en kunskap som blir fysisk, min kropp som med ökad erfarenhet bättre och bättre samspelar med de naturliga förutsättningarna som omger mig men också med min egen kropps förutsättningar. Mitt väsen fogas på så vis ihop med ett annat väsen utanför mig och ett sammanvävande sker, en relation uppstår och möjlighet till interaktion och utveckling.

Jag uppmanades när jag började min anställning, att förbinda mig med platsen. Hur nu detta skulle gå till var inte helt klart så jag famlade mig fram efter bästa förmåga. Detta förbindande har pågått under lång tid, kanske pågår det ständigt. Men de första åren handlade om att förstå platsens historia, att höra andra människors berättelser om platsen, att pussla ihop all denna information till något som till slut blev min individuella kunskap om parken. Det blev min berättelse. Kombinerat med att varje dag praktiskt arbeta med parken gav mig också en fysisk kunskap om just denna unika plats, dess förutsättningar vad gäller jord, klimat, vilka organismer som lever där, vilka arbetsredskap som fungerar bäst just där; många olika förhållanden och situationer som lades till en erfarenhetsbank.

Men förbindandet handlar inte bara om att få bilden klar för sig. Det är något som ständigt pågår. När jag som trädgårdsmästare fått en kunskapsgrund, gjort kunskapen till något som är mitt eget och inpräglad i själva kännedomen, behöver jag också hitta sätt att berätta om detta och hitta utrymme att fortsätta reflektera. Min kunskap behöver få en plattform så att säga, en möjlighet att bli samstämmig med min arbetsgrupp och min uppdragsgivare. På denna plattform bör dessutom kännedomen om platsen och relationen till den revideras om och om igen. Här uppstår i så fall god kommunikation och en kännedom som blir gemensam. Individuella berättelser sammanflätas och uppstår i ny form, ifrågasätts, luckras upp för att åter sammanflätas. Platskännedom kan bli en rörlig men ändå gemensam berättelse. Detta är den hermeneutiska cirkel- eller spirallrörelse som Hans-Georg Gadamer beskriver vilken har blivit ett tacksamt redskap för mig i förståelsen av mitt arbete. Denna cirkel beskrivs som generell för all förståelse, inte bara för texter. Förloppet innebär att jag går in i ett kunskapsinhämtande med en förförståelse, en särskild horisont. När jag sedan tar del av ny kunskap förskjuts min förförståelse, jag blir medveten om nya delar som bildar en ny horisont sammansmält med den nya kunskapen. Jag får en ny utgångspunkt för vidare kunskapsinhämtning.⁴⁸ Skolning är med andra ord inte statisk, till exempel texterna jag läser

⁴⁸ Hans-George Gadamer, *Sanning och metod i urval*, Göteborg: Daidalos 1997, s 137-140, 149-150.

är inte statiska eftersom varje gång någon läser dem så görs det genom nya ögon, nya förståelser som filtreras genom nya kontexter.

Jag skulle som trädgårdsmästare kunna arbeta med materialet naturen på ett statiskt sätt, jag har en viss makt att styra och kuva naturen, forma den enligt min vilja. Men för mig framstår det goda resultatet när formandet sker i samspel med någon slags framtid, med en lyhördhet inför vad vill bli till. När mina möjligheter även involverar förhållanden som naturens inneboende förutsättningar, en plats historia, människors olika berättelser, upplevelser och erfarenheter, ekonomiska förutsättningar, trender och andra nutida utmaningar och så vidare. Om jag till exempel har bestämt mig för att anlägga en buskplantering i en rak linje och plötsligt så faller ett träd rakt över denna tänkta rad. Antingen tar jag bort trädet och forslar bort materialet och fortsätter enligt planen. Alternativet som mer handlar om samspel är att jag låter delar av trädets stam ligga kvar för att bevara insektslivet i stammen och planterar buskarna i en böjd linje istället. På så vis blir det nya motivet involverat i platsens sammanhang, de nya buskarna tillåts ingå en ett större perspektiv och planteringen blir genast mycket mer intressant. Motivet sätts i dialog och relation.

En trädgård är i sig i ständig förändring, motiv försvinner och läggs till och förändrar en plats, nya växter planteras, frön väcks till liv på våren och så vidare. Därför måste regelbunden omorientering hur som helst pågå för en trädgårdsmästare. En kreativ och flexibel organisation kring en trädgård borde därför vara helt i linje med det man ändå gör, egentligen är trädgården en mycket bra bild av hur vi människor kan kommunicera med varandra. Om vi dessutom tar med de faror som Gadamer beskriver med processen hermeneutisk cirkel så borde vi kunna skapa intressant organisationsstruktur. Till exempel riskerar en individuell berättelse bli den allena rådande. Detta är lätt gjort till exempel när ett ledarskap är starkt och karismatiskt eller när en arbetsgrupp av andra skäl inte längre är i ett medvetet gemensamt reflekterande. På sikt stagnerar då ett platsbyggande när dialogen mellan olika berättelser inte är ständigt pågående. Helheten går förlorad och konflikter blir fastlåsta.

Återigen kopplar jag till Heideggers tanke om väsen, att kunskap om tingens väsen innebär frihet. Han beskriver för mig att jag, människan, har möjligheten att ständigt ställa frågor om vad ting och förhållanden egentligen är, vilka är dess väsen. Om ett kontinuerligt frågande sker borde fastlåsta situationer hindras och en känsla av tillfredsställelse, frihet och utveckling istället präglar mitt arbete.

De frågor som också Norberg-Schultz ställer för att komma fram till platsers och tings innebörd, för att hitta *genius loci* har paralleller till aristotelisk kunskapsteori.⁴⁹ Hur något ska framställas och användas spelar in när den tekniska kunskapen *techne* används men den erfarenhetsbaserade och intuitiva kunskapen *fronesis* är nödvändig för att få kunskap om varför.⁵⁰ För att kunna använda sig av *genius loci* krävs både och, den behöver vara en integrerad totalitet av olika typer av kunskap och utförande. Norberg-Schultz beskriver en kreativ process där *genius loci* tas med, det byggda har en karaktär men först när det sätts samman uppstår mening. När jag gör detta är mitt handlande en aspekt av artikulation, *hur* det byggda är. Han stödjer sig här på Heideggers beskrivning av konstens metod, något blir ”set-into-work”.⁵¹

För att förstå trädgårdsmästarens praktiska kunskap och arbete med att bygga plats, återkommer jag till Marcia sá Cavalcante Schubacks begrepp inflytande, inspiration och improvisation. Dessa är tecken på att här finns ett mellanrum, ett Intet, där väsensfrihet råder. De är tecken på att det finns en strävan ”efter att skildra vad det innebär att förstå något med och ur erfarenhet.”⁵² Dessa tre aspekter, eller passager, innefattar friheten att vara kreativ. Att ur kunskap ha möjlighet att skapa värden som är nya, som är utöver och som är utvidgningar. Nya ting med nya väsen. På så vis framträder de för mig som möjliga metoder för platsbyggande.

Jag tänker mig först Inflytandet som ett tillstånd där jag blir uppfylld och där platsens historia, *genius loci* och så vidare, under en lång tid blir en del av mig och en del av mina sinnen varigenom jag arbetar. Precis så skedde i arbetet med till exempel Näktergalens trädgård. Platsen blev genom detta inflytande den hade på mig, så småningom en del av min intuition och möjliggjorde för den Inspiration som gör att jag kan se nuets potentialer, i möten med människor och situationer, i det utrymme där jag arbetar. I detta skede kunde jag ge platsen ett namn, jag kunde börja arbeta mer konkret med den och en del små justeringar kunde göras. I Improvisationen ligger sedan framtiden, utvecklingen och i ett platsbyggande framträder här

⁴⁹ Heidegger hade ett djupt förhållande till Aristoteles. Se till exempel ”Teknikens väsen” s 23.

⁵⁰ Christian Nilsson, ”Fronesis och den mänskliga tillvaron. En läsning av Bok VI i Aristoteles *Nikomachiska etik*” i Jonna Bornemark och Fredrik Svenaeus *Vad är praktisk kunskap?*, Huddinge: Södertörns högskola, 2014.

⁵¹ Norberg-Schultz s 65-66, översatt från tyska *ins-werk-setzen*.

⁵² Marcia sá Cavalcante Schuback, *Lovtal till intet*, Göteborg: Glänta, 2006. s 161.

betydligt mer komplexa förhållanden som måste ha möjlighet att ta plats. Här sker tänker jag, möjliga förskjutningar där motivet kan ta nya uttryck men med hänsyn till ursprunget.

Appliceringen av Intets indicier på mitt arbete gör jag med Norbergs-Schultzs platsfenomenologi i bakgrunden men återigen blir jag frågande inför kategoriseringen. Möjliggörs Improvisationen när en teori blir för ”färdig”? Stryps friheten? För att kunna använda sig av improvisation som ett arbetsredskap, krävs en syn på platsen som rörlig. Jag tror inte Heidegger menade att kategoriseringar är detsamma som att hitta tingens väsen? Jag uppfattar hans väsensfyllda rum som fulla av utvecklingsmöjlighet. Och här måste jag fråga mig om det jag tycker att jag kan är något som måste bevaras, hur rörlig är *genius loci*? Kan det vara så att i ett reflekterande och i god kommunikation finns möjligheten att en trädkoja i Näktergalens trädgård vid något tillfälle, känns ”rätt”? Mina egna frågor vänder plötsligt upp och ner på allt och fenomenologin blir plötsligt inte till hjälp i denna vägs ände.

I det här skedet kommer jag att tänka på Eva Schwarzs text om hur den där eftersträvansvärda reflektionen kan bli en paradox.⁵³ Det finns ju en skillnad mellan reflekterandet under långt tid och det i stunden som egentligen inte handlar om analys eller direkt tänkande. Det som Donald Schön kallar ”kunnande-i-handling”.⁵⁴ Jag handlar utifrån erfarenhet och magkänsla, något som är svårt att förklara. Ett annat reflekterande som sedan tar steget över till teorin där jag i efterhand tänker på mitt handlande och försöker beskriva den praktiska kunskapen, kan göra att det uppstår ett glapp mellan min arbetsdag och mitt läsande och skrivande som jag gör på kvällarna när jag kommit hem. Skillnaden blir så tydlig när jag fundera på hur jag ska kunna lyfta in det jag lär mig på Centrum för praktisk kunskap in i mitt yrkesliv. Hur kan det gagna och utveckla en arbetsplats?

Det fenomenologin hjälper mig med är att ställa frågor utifrån situationen och här är jag alltid en nybörjare.⁵⁵ Varje situation är ny, även om den baseras på tidigare skeden. Likaså är den relation i vilken frågan ställs, också alltid ny. Detta nya kan jag skaffa kunskap och bli medveten om men det innebär också att det jag har reflekterat över i nästa nu kan vara omkullkastat. Men det nya är aldrig ensamt utan sammanlänkat med nuets avstamp. Själva

⁵³ Eva Schwarz, ”Den ständige nybörjaren. Om reflektion och praktisk kunskap” i Martin Gunnarson, *Att utforska praktisk kunskap. Vägar och metoder*, Huddinge: Södertörns högskola, 2019.

⁵⁴ Donald Schön, ”Att lära ut konstnärlighet genom reflektion-i-handling” i Jonna Hjertström Lappalainen *Klassiska texter om praktisk kunskap*, Huddinge: Södertörns högskola, 2014.

⁵⁵ Schwarz s 131.

omkullkastandet blir då inte så våldsamt, det nya tumlar runt på ett mjukt vis tänker jag. Med det kan jag få en hållning till mitt arbete som både är baserad på kunskap och samtidigt mer ödmjuk och öppen inför framtida möjligheter. Om jag har fått en kunskap om *genius loci* och går in i ett mer teoretiskt reflekterande har jag därefter möjligheten att med hjälp av detta, tillåta en kreativ process där nya ting skapas, nya förutsättningar formas där platsens väsen kanske inte alls är detsamma. Det är ”förskjutet”.⁵⁶ Det intuitiva handlandet i stunden tar mig till något okänt med hjälp av det medvetna reflekterandet som skett innan. Filosofen Jan Bengtsson talar om ett kunskapande förlopp som hermeneutisk fenomenologi.⁵⁷ Subjektet ställer sina frågor men till objekt som är i ständig förändring och dessutom utifrån subjekt som också befinner sig i förändring. Det är inte tillräckligt att bara betrakta sakerna och beskriva dem. Beträktandet har snarare förståelsens struktur, den hermeneutiska cirkelns struktur, och av den anledningen måste sakerna tolkas. Från och med denna insikt, hävdas det, måste fenomenologin vara hermeneutisk.”⁵⁸

Om jag också applicerar Masseys teorier på idén om den praktiska kunskapen framträder den ännu bättre, även hand i hand med metaforen brynet. Yrkesskickligheten, hantverkskunnandet formar och utvecklar sig under tid men också ur den plats man arbetar med. Det innebär att trädgårdsmästaren får en kunskap om många olika aspekter av platsen och därmed ett ansvar gentemot platsen. Trädgårdsmästaren befinner sig i gränstrakten och har möjlighet att tolka den, översätta den. Just i skogsbrynet med dess kvaliteter av komplexitet, mångfald, korsbefruktningar och så vidare finns en parallell till den praktiska kunskapen. Här finns kanske också en etisk nyckel till min roll som trädgårdsmästare och mitt förhållande till natur, historik, sociala och kulturella sammanhang och så vidare. I skogsbrynet kan allt hända. Utan att strukturen brakar ihop. Men det krävs en medvetenhet om detta, en struktur i arbetsorganisationen som möjliggör improvisationen att verka. Kanske kan det gå att bygga en organisation som tillåter både reflektion i handling och reflektion. Frågan om en trädkoja kanske inte behöver bli så dramatisk i så fall? Om den improviseras fram i sitt sammanhang och utformas så att den faktiskt passar samt att den förskjutning som skett inte raserar en fungerande grund. ”Här är det oväntade intimt förbundet med det som har skett, det oförutsedda med det redan bekanta. (...) lyssnandet avvänjs från sedimenterade mönster, från

⁵⁶ Ibid s 155.

⁵⁷ Jan Bengtsson, ”Arkitektur och fenomenologi. Om Norberg-Schultz platsfenomenologi” *Nordisk arkitekturforskning* 1994:1. s 21.

⁵⁸ Ibid s 23.

gamla vanor som ter sig naturliga på grund av sin långa historia. (...) Improvisationen innebär en handling i övergångens intighet, den skapande lyhördheten inför skeendets eget skede.”⁵⁹

Teknik och teknisk kunskap

Olika perspektiv på vad park är blir tydligt i tider av besparingar. Utgångspunkten och platskännedomen som trädgårdsmästaren har samt svårigheten att kommunicera denna, krockar med en ekonomisk situation som en uppdragsgivare kan sitta i.

En tendens finns i trädgårdsbranschen att man delar upp en park i olika skötselområden. Gräsklippning sköts av en person, rabatter av någon annan, träden beskärs av en utomstående firma. Branschen är full av enskilda företag, självklart finns många med stor kunskap och skicklighet. Men ett brett utbud av små företag gör att man kan beställa arbetet vid behov och man kan även hitta billig arbetskraft som utför så kallat enklare uppgifter. Nackdelen är att det inte finns en arbetsgrupp som har grepp om helheten om en trädgård. Det uppstår också lättare gråzoner som ingen sköter eftersom ingen har uppdraget att se dom.

Utbildningen till trädgårdsmästare är numera oftast genom en gymnasie- eller komvuxutbildning vidare till en yrkeshögskoleutbildning. Här skaffar sig eleven bevis på genomförd utbildning och kan därefter ge sig ut på en arbetsmarknad som åtminstone säsongvis är god. En arbetsgivare vet vanligtvis att nyutbildade personer behöver några år innan de kan konkurrera på samma vis som en erfaren trädgårdsmästare. Däremot har det gamla lärlingssystemet helt försvunnit och titeln ”mästare” kan i princip tas av vem som helst med grundläggande teoretisk kunskap. Aspekten att öva och erfara saknas alltså som en väsentlig och uttalad kunskapsnivåskillnad inom utbildningssystem eller på arbetsplatser. När en arbetsgivare eller uppdragsgivare inte har kännedom om denna viktiga skillnad så inträffar ofta samtal som handlar om att istället för trädgårdsmästaren anlita volontärer eller personer som arbetstränar, sänka skötselnivån och ”effektivisera”. Ungefär så löpte ju samtalet med ägarrepresentanten som ledde till att jag till sist lämnade min anställning.

Heidegger beskriver teknikens väsen som att den uppdragar något, ”*Techné* uppdragar sådant som inte frambringar sig själv och som ännu inte föreligger, och som därför kan se ut och utfalla än på det ena sättet och än på det andra.”⁶⁰ Detta måste ju så klart vara svårt för en

⁵⁹ så Cavalcante Schuback s 170-172.

⁶⁰ Martin Heidegger, ”Teknikens väsen”. s 23.

person som inte är insatt i teknikens väsen. Men här ställer Heidegger oss alla mot väggen, vi behöver liksom skärpa till oss. Vi måste börja ställa dessa bortglömda frågor! De frågor som handlar om vad saker och ting egentligen är, dess väsen. Då blir de mest okända ämnen möjliga att möta, åtminstone med respekt för någon annan människas djupare och mer schatterade kunskap. Först då kan vi börja bena ut vad den egentligen handlar om. Som trädgårdsmästare vet jag ju att det inte räcker med att gå en utbildning, höra en lärare berätta eller läsa en bok utan jag måste själv göra, öva, få egen erfarenhet innan jag har det tekniska kunnandet. Så klart hamnar man även i samma veva i den fronetiska kunskapen. Men även den tekniska kunskapen är mer än bara tekniken.

Att använda sig av frågan om teknikens väsen beskriver också Heidegger som ett agerande som gagnar naturen så att vårt kultiverande inte blir ett plundrande av naturresurser. Då beställer människan av naturen hur den ska vara, hon ”ställer” den tillrätta utan att försöka förstå något annat än sina egna enkelriktade behov.⁶¹ Själva platsbyggandet blir inte heller tillräckligt med en begränsad kunskap om endast tekniken. Man kommer inte åt *genius loci* utan ansträngningen att samtidigt försöka förstå teknikens väsen. Det innebär också att endast frågor om ekonomi aldrig kan styra ett platsbyggande. Eventuell dålig ekonomi kräver tvärt om ännu större insikt om vikten av att förstå teknikens och platsens väsen så att motsättningar inte uppstår. För visst kan man bygga plats även med lite resurser förutsatt att en djup insikt finns samt att alla involverade i en sådan utmaning är överens om betydelsen av denna förståelse.

Avslutning och nya avstamp

Varför gick det snett?

Om jag nu vet allt detta. Att platsbyggande och praktisk kunskap hänger ihop. Varför fungerade det då inte för mig i den kära park jag arbetade med? Varför höll inte ambitionen som uttalades långt före mitt inträde på scenen? Här finns så klart en mängd förklaringar som inte alls är en del av den här essän. Men någonstans längs vägen slutade vi tala om dessa helhetsfrågor. Greppet om *genius loci* försvann i det gemensamma samtalet.

⁶¹ Ibid s 25.

Jag funderar också på om det faktiskt var så att vi under de tio år jag arbetade där, aldrig fick till det där med mångfald. Den som frodas och utvecklas i gränstrakterna. Vi var ganska upptagna med att lyssna och iakttä det som hade format platsen, dess historia men de människor som kom med nya främmande idéer, fick inget utrymme att dela sina infall med oss som var på platsen varje dag. Vi hade inte det utrymmet. Vi hade inte det som en medvetandegjord arbetsmetod. Att öppna korridorernas dörrar för något okänt att ta plats och hitta nya rum för dessa konfrontationer som kunde innebära utveckling, för nya arter att ta plats, för korsbefruktnings och så vidare. Det som i brynet innebär att hållfasthet och motståndskraft bildas. Kanske ligger förklaringen här, att mångfalden inte kunde bildas och att förutsättningarna för improvisationen inte fanns?

Jag vill ge en kort bakgrundsbild för att lägga ännu en pusselbit till förståelsen av mitt sammanhang; att jag överhuvudtaget haft möjligheten att under tio år förbinda mig med platsen och varför min reaktion blev så stark när jag var tvungen att sluta arbeta med komplexiteten. Platsen i fråga och framförallt parken växte från 1960-talet fram med konstnären och trädgårdsentusiasten Arne Klingborg i spetsen. Det var ett center för antroposofi som formades och förebilden var det stora komplexet Goetheanum i Dornach, Schweiz vars uppförande rörelsens grundare Rudolf Steiner ansvarade för. Steiner behandlade de flesta områden av det mänskliga samhällsbygget och gav konkreta förslag eller vägvisning till alternativa sätt att arbeta med till exempel vård, omsorg, skola, konst och odling. För Steiner var Johann Wolfgang von Goethe en stor inspirationskälla. Bland annat det att Goethe menade att människan och hennes omvärld inte på något sätt är åtskilda utan utgörs av samma krafter. ”för att förstå världen i sitt innersta väsen, är det helt enkelt nödvändigt att utgå från sig själv”.⁶² I allt handlade det därför för Steiner om helhet, om stora perspektiv som återspeglades i de mindre och vice versa. Den gick inte bara ut på att skapa vackra omgivningar utan om att integrera funktioner och verksamheter med utgångspunkt i den faktiska platsen och dess unika uttryck. Parken kring Goetheanum blev därför mer av ett landskap som involverade både odling, jordbruk, rekreation, logistik, biologisk mångfald med mera. Delar som hängde ihop och var beroende av varandra för att balans skulle uppstå enligt samma princip som idealet om den självförsörjande bondgården.⁶³ Klingborg använde dessa principer för formandet av parken jag arbetar med och som jag förstått ingick samtal,

⁶² Gérard Lartaud, *En orientering i antroposofins filosofiska grunder, Om kunskapsbegreppet* Järna 2016. s 51.

⁶³ Jean-Michelle Florin *Why is the Section for Agriculture working on the subject of landscape?*
<https://www.sektion-landwirtschaft.org/en/thematic-areas/landscape-project>. (hämtad 2021-02-17).

reflektion, studier och så vidare som en självklar del av arbetet. Denna del har mer och mer försvunnit av olika skäl, kanske har det att göra med att människor som tagit ansvar för reflektionsarbetet lämnade platsen eller avled. Samtalet lever på ett sätt vidare men inte längre i organiserad form och det förs på andra platser än just här vilket gör att reflektionen inte så att säga kommer platsen till gagn.

Min praktiska kunskap

Norberg-Schultz och Heidegger visar mig relationen mellan plats och kunskap och via deras texter hamnar jag tillbaka i parken med en ny blick. Med den får jag återigen tag på Klingborgs intention men på ett fördjupat vis. Jag ser hela landskapet som utspelar sig i periferin i direkt anslutning till exempelvis den rabatt jag arbetar med, inget är isolerade fenomen utan ingår i en helhet på samma vis som mer eller mindre tydliga gränstrakter. Lika lite som jag själv är. Min kropp, kunskap, mitt handlande och så vidare, är djupt sammanlänkat med den plats jag befinner mig på. Denna insikt gör att jag förstår mina val bättre, val som ofta styrs av en känsla av tillfredsställelse. De blir mer medvetna, distinktare och möjliga att överväga. Ekman tydliggör också det faktum att när plats, natur och kultur tillåts vara delaktiga aspekter vid formandet av min praktiska kunskap, innebär det att jag tar del av större skeenden där mitt arbete blir betydelsefullt långt utöver glädjen av en vacker plantering eller ett utbetalt arvode. En relation uppstår som spelar roll för hur och varför jag gör som jag gör.

Min praktiska kunskap uppstår genom erfarenhet som sätts i samband med ny kunskap och reflektion. Reflekterandet kan jag göra med hjälp av Heideggers uppmaning att fråga efter vad tekniskt kunnande egentligen är och på så vis också hitta större sammanhang. Genom Masseys texter inser jag att det jag arbetar med ingår i en kedja av fenomen som är ständigt pågående och föränderlig, möjlig att fortsätta arbeta vidare med. Att bli medveten om och involvera dessa ytterligare aspekter innebär att kunskapen breddas och blir komplex, den hamnar i ett utrymme där den kan vara rörlig. Ett utrymme som så Cavalcante Schuback hjälper mig med att definiera. Därmed blir inte heller arbetsinsatsen, gestaltandet av platsen statisk. Den dynamik och möjlighet som uppstår till ständigt fördjupad kunskap och nytt agerande, innebär också att jag faktiskt kan sätta ord på vad platsen har för identitet. Komplexitet och ett vidgat kunskapsområde, skulle ju kunna innebära förvirring men ger å andra sidan också ord som innebär ett berättande och en potentiell väg för kommunikation. Komplexiteten blir rumslig i och med att jag börjar orientera mig i den. Jag kunde till exempel

namnge Näktergalens trädgård genom den nya kunskap jag fått, namnet blev inget påhitt eftersom det redan fanns inbakat i förkunskapen om platsen, något som jag ju dessutom delade med fler. Namnet blev därför aldrig främmande eller påklistrat utan betecknade och identifierade det som platsen så att säga redan var. Det borde inte heller ett namn som låser fast en framtida utveckling av motivet.

Att använda tillvägagångsätt som hermeneutik och fenomenologi, är en god hjälp vid utforskandet av den praktiska kunskapen och platsförståelse eftersom dessa erbjuder frågor som är öppna inför svaret. Frågor som förvisso tar avstamp i en förförståelse men inte spänner bågen in mot föreställningen om en given framtid som påverkar och formar svaret. Det är ett tillvägagångssätt som innebär hänsyn, kunskap och insikt i vad utgångspunkten är och samtidigt nyfikenhet och möjlighet för ett stort kreativt register att få sitt utlopp i något som vi ännu inte känner till.

Kommunikation av praktisk kunskap

Jag satt i februari 2021 med och lyssnade på redovisningar av slutarbeten på yrkeshögskoleutbildningen för trädgårdsmästare på Skillebyholm. En av presentationerna handlade om trädgårdsmästarens roll att förmedla kunskap om biologisk mångfald till besökare i trädgården.⁶⁴ I det efterföljande samtalet kom det ännu tydligare fram att en trädgårdsmästare är så mycket mer än en utförare av tekniska lösningar. Alla var rörande överens om att den tysta kunskap som trädgårdsmästaren har, är svår och komplex och i princip omöjlig att beskriva. Kanske är den även en del av dess *väsen*? Det är en viktig insikt som trädgårdsmästaren själv behöver få. Om en uppdragsgivare eller ägare av en parkanläggning också har den insikten så tillåts yrkesrollen att utvecklas till det den kan vara, i samspel med platsen och människan. Trädgårdsmästaren kan bli en förmedlare, någon som är på platsen, känner den och hantverket, som är synlig och närvarande och kan möta människorna och berätta om den både i ord och handling, som samtalar och får nya frågor att reflektera över. Den till synes mest effektiva och ekonomiska lösningen kan vara att anlita entreprenörer men många fler aspekter går förlorade om en park endast sköts på detta sätt. Det handlar då inte längre om ett platsbyggande. Klingborg målar upp en bild av framtidens trädgård:

⁶⁴ Anna Sandgren presenterade sitt examensarbete med titeln *Trädgården som en länk mellan människa och natur*.

Om det skall lyckas att skapa en levande park, en levande miljö, då måste människor ta sig an denna uppgift. Kan en sådan i gemenskap anlagd park samtidigt vara ett kulturcentrum, där handelsträdgård, prydnadsträdgård och parklandskap kompletterar och förbinder varandra? (...) Allt detta leds av en grupp trädgårdsmästare. Dessa har ett speciellt odlingsintresse: De intresserar sig för nytto- och prydnadsväxter, för grönsaker, frukter, örter och blommor – men framförallt intresserar de sig för människor, för barn och vuxna, och är öppna för den önskan att få var med i odlandet som finns i oss alla.⁶⁵

Ovan nämnda skola (där jag numera arbetar!) utbildar samtidigt trädgårdsmästare som utöver de vanliga trädgårdsämnena också får kunskap om entreprenörskap för att anpassa yrket till en bransch som präglas av säsonganställningar och låga löner. Dagens trädgårdsmästare måste alltså ha fler ben att stå på. Hur rimmar detta med mitt undersökande där jag dykt ner i teorier och egen erfarenhet att plats, tid, reflektion och så vidare är fundamentalt i yrket? Utbildningsanordnare vet detta, trädgårdsmästaren vet detta men måste anpassa sig, uppdragsgivaren vet ibland detta men väljer att handla annorlunda och vid ett fåtal tillfällen agerar också uppdragsgivaren så att det blir en samsyn på uppdraget. Alltså finns oftast ett glapp och en för yrkesutövaren nödvändig anpassning till en ekonomiskt baserad marknad.

En metod?

Vems är då ansvaret att förändra denna situation? Jag vill fortfarande tro att det går att beskriva den tysta, praktiska kunskapen. Eller i alla fall ha ett ramverk kring den så att den får en tyngd i en arbetsorganisation. Den praktiska kunskapens *väsen* är i behov av ett byggt rum. Ett rum där den fritt kan utvecklas. En viktig del är troligen att med kollegor och på utbildningar prata om detta och lyfta problematiken. Viktigt är också att de arbetsplatser som faktiskt har en hög ambition om samstämmighet lyfts fram, att man visar att det går och till och med kan vara lönsamt.

Centralt i en sådan kartläggning bör vara insikten att det krävs en medveten ansträngning för att komma åt en fördjupad yrkeskunskap. Att utrymme måste ges för reflektion och även utformandet av system som ger möjligheter att realisera förändring. Den vidgade förståelsen händer inte av sig självt alltså, det krävs ett ordnande av förutsättningar. En praxis som håller sin öppenhet mot processen, att det är möjligt och till och med nödvändigt att den inte stagnerar utan att den hermeneutiska spiralen hela tiden hålls vital. Kanske går det att

⁶⁵ Arne Klingborg, *Trädgård till nöje och nytta* s 167-171.

inspireras av pionjärsfaser då ofta ett uppbyggnadsskede av platser involverar uttalande av starka teorier, ideal, entusiasm som gör att ett levande samtal sker av sig självt. Hur upprätthåller man detta samtal även när etableringsfasen och förvaltandet inträder? Genom att på ett Kerstin Ekmanskt vis tillåta och uppmuntra individen att involvera och förbinda ett teoretiskt helhetstänkande i sitt dagliga praktiska arbete, bör detta som konsekvens bli att individen även förbinder sig med själva platsen. Min upplevda erfarenhet, omsatt i praktisk kunskap säger mig att på så vis uppstår ett sammanlänkande mellan trädgårdsmästarens funktion och en specifik plats, en unik relation med ett unikt kreativt arbete.

Att designa en sådan process är kursen i praktisk kunskap ett exempel på. Men hur ska man gå tillväga på en arbetsplats? Vilken arbetsgivare vill bekosta ett sådant arbete där tid och medvetenhet läggs på att ifrågasätta normer, kontrasterar föreställningar för att få tag och synliggöra det bakomliggande? Det är en något omöjlig bild att framkalla av en arbetsplats. Särskilt bland trädgårdsmästare där det ofta handlar om mindre företag med små resurser och uppdragsgivare som har fokus på ett snabbt estetiskt och funktionellt tilltalade resultat. För en arbetsgivare med en arbetsgrupp av säsonganställda där sammansättning dessutom ser olika ut år från år, är det en svår uppgift att arbeta med långsiktig gemensam reflektion. Möjligtvis om dessa små företag tar sig tid och kraft att organisera sig och skapa gemensamma plattformar för utbyten av olika slag. Annars är det större arbetsgivare som måste ta sig an denna fråga.

Inför framtida djupdykningar tar jag med mig en fundering om möjligtvis så Cavaltante Schubacks tre indicier kan utvecklas till en metod för till exempel en arbetsgrupp att omvandla sin praktiska kunskap till något mer kommunicerbart att förmedla till uppdragsgivare av olika slag. Kan till och med en formaliserad skötselplan för en park (ett vanligt redskap för att skapa enhetlig och regelbunden skötsel) innehålla dessa mer dynamiska inslag som möjliggör en ständig reflektion och en ständig utveckling av den erfarenhetsbaserade kunskapen? Kan dessa tre begrepp dessutom samspela med Masseys tre förslag på rumsförståelse? Massey beskriver ju rumsförståelse som något som uppstår genom inbördes förhållanden, ett utrymme där mångsidighet är möjlig och som är under ständig uppbyggnad. Dessa möjligheter till komplexitet och rörlighet i tids-och rumsförståelse vore tillsammans med så Cavalcante Schubacks kreativa och sammanlänkande mellanrum, intressant att se om de kan bilda struktur i en skötselplan.

Jag har då benat mig fram till slutet på denna essä. Kvikkrötterna är uppdragna och ligger och torkar i sommarsolen. Troligen ligger det kvar små rotbitar i jorden som snart kommer bilda nya rotsystem som friskt skjuter nya skott mitt i de genomtänkta rabatterna.

Referenser

Litteratur

- Ackerman, James S., *The Villa form and Ideology of County Houses* Washington DC 1990
- Adorno, Theodor W., ”Essän som form”, i *Glänta*, nr 1/2000
- Bengtsson, Jan, ”Arkitektur och fenomenologi. Om Norberg-Schultz platsfenomenologi” *Nordisk arkitekturforskning* 1994:1
- Blick, Amanda, *Jakten på genius loci, att förstå och finna platsen själ*. Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten SLU Alnarp 2011-06-13
- Brook, Isis, ”Reinterpreting the Picturesque in the Experience of Landscape” i Jeff Maplas, *The Place of Landscape; Concepts, Contexts, Studies*, Massachusetts Institute of Technology 2001
- så Cavalcante Schuback, Marcia, *Lovtal till intet*, Göteborg: Glänta, 2006
- Dunér, Sten och Katarina, *Den gyllene trädgården* Stockholm, 2001
- Ekman, Kerstin, *Gubbas hage*. Lettland 2018
- Forsberg, Sofia, *Det sköna landskapet -med antroposofin som inspiration*. Examensarbete inom landskapsarkitekturprogrammet vid LTJ-fakulteten SLU Alnarp, 2008:30
- Gadamer, Hans-George, *Sanning och metod i urval*, Göteborg: Daidalos 1997
- Heidegger, Martin, ”Bygga, bo, tänka”, utdrag ur *Teknikens väsen och andra uppsatser*, övers Richard Matz, Stockholm, Rabén & Sjögren, 1974.
- Heidegger, Martin, ”Teknikens väsen”, utdrag ur *Teknikens väsen och andra uppsatser*, övers Richard Matz, Stockholm, Rabén & Sjögren, 1974.
- Hämäläinen, Nora, ”Essän som innehåll”, i *IKAROS*, 4.15
- Karlsson, Lisa mfl. *Övergångszoner mellan skogs och jordbruksmark. Ett samverkansprojekt inom miljömålsrådet 2017* Jordbruksverket, rapport 2018:14
- Klingborg, Arne, *Trädgård till nöje och nytta*, Järna 1990.
- Lartaud, Gérard, *En orientering i antroposofins filosofiska grunder, om kunskapsbegreppet* Järna 2016
- Malpas, Jeff, ”Place and the Problem of Landscape” i Jeff Maplas, *The Place of Landscape; Concepts, Contexts, Studies*, Massachusetts Institute of Technology 2001
- Massey, Doreen, *For space* SAGE Publications 2005
- Nilsson, Christian ”Fronesis och den mänskliga tillvaron. En läsning av Bok VI i Aristoteles *Nikomachiska etik*” i Jonna Bornemark och Fredrik Svenaeus *Vad är praktisk kunskap*, Huddinge: Södertörns högskola, 2014

Norberg-Schultz, Christian, *Genius loci: towards a phenomenology of architecture*. Rizzoli International Publications, 1980.

Schwarz, Eva, ”Den ständige nybörjaren. Om reflektion och praktisk kunskap” i Martin Gunnarson, *Att utforska praktisk kunskap. Vägar och metoder*, Huddinge: Södertörns högskola, 2019

Schön, Donald, ”Att lära ut konstnärlighet genom reflektion-i-handling” i Jonna Hjertröm Lappalainen, *Klassiska texter om praktisk kunskap*, Huddinge: Södertörns högskola, 2014

Otryckt material

Florin, Jean-Michelle, *Why is the Section for Agriculture working on the subject of landscape?* <https://www.sektion-landwirtschaft.org/en/thematic-areas/landscape-project>. (hämtad 2021-02-17)